

Scrisori din Ardeal

Procese.—Condamnarea doamnei Vlad.—Bancă ori fond cultural.—
Proiectul lui Apponyi.—Prigonirea tinerilor universitari.—
Congresul partidului țărănesc ungar.

Cu cele patru procese ale „Tribunei“, dezbătute în ziua de 23 Mai înaintea curții cu jurați din Oradia-mare, s'a întâmplat adevărată mișune. În trei dintre ele, Sever Bocu, redactor responsabil, a fost achitat. În al patrulea a fost condamnat destul de moderat: la 14 zile temniță de stat și 200 coroane amendă. Adevăra, s'a dovedit cu acest prilej, că nici unul dintre articolele incriminate n'a fost scris de acuzat. Mai mult chiar: când au apărut articolele în „Tribuna“, d. Bocu nici nu era în Arad, ci în concediu, lăsându-și loco-țitor, care gira ziarul. Iar pe autori i-a numit, dupăcum'a dat și manuscritele. Pe baza asta, apărătorul său dr. I. Marșeu a și purtat luptă strașnică, cerînd ca acuzatul să fie scos de sub acuză și să fie aduși la judecată adevărații autori, care s'au declarat gata să suporte consecințele.

Sub pretext că autorii n'au fost arătați îndată dupăce s'a pornit procesul, tribunalul a respins incidentul. Noroc că jurații (în majoritate Evrei) s'au arătat mai concilianți și spre surprinderea procurorului (dar și a noastră!) au achitat pe redactorul hărțuit întruna de doi ani încoace, iar în al patrulea proces au dat verdict afirmativ, admițînd circumstanțe atenuante.

A ieșit, cu acest prilej, la iveală, că cel care a atras atenția procurorului și i-a tradus articolele incriminate, este un—Romîn! Renegat, se înțelege. El s'a distins de altfel prin astfel de fapte încă înainte de asta cu ani de zile, atîcînd în presa maghiară pe naționaliștii romîni... Fără îndoială, guvernul îl va remunera și astfel ne vom mai întîlni cu Pap Iános, căci așa-l cheamă.

În săptămîna trecută tribunalul din Deva a osîndit pe d-na Ana Vlad la o lună închisoare și șase sute coroane amendă. Atît d-na Vlad,

cît și d-na Aurelia Boldea, mama deputatului, au fost acuzate că *au agitat împotriva ungurimei*, ocărînd nișel pe învățătorul român din Bobilna (lîngă Orăștie) pentru că întrînd ele în școală, copiii le-au întîmpinat ungurește! Au mai comis crima să îndemne pe copii să învețe cartea romînească, iar părinților le-au spus că numai la școală romînească bună să-și trimită copiii.

Celitorii acestei reviste știu că, pentru „delictele“ de mai sus, ambele Romînce au fost deja osîndite la amendă în bani, *pe cale administrativă*, comișînd „transgresiune“, și anume: „conturbînd liniștea publică“ prin faptul că au intrat și vorbit în școală.. Vorba e că ceea ce înaintea fibirăului (subprefect) este transgresiune, înaintea procurorului e—crimă. Iată de ce au fost date în judecata tribunalului. Le-a apărut dr. Iustin Pop, avocat din Deva, care a reușit să scape de osîndă pe venerabila d-nă Boldea. Tînăra d-nă Vlad va face cunoștință cu—Seghedinul. *Este prima Romîncă osîndită de tribunal pentru agitație...* S'au găsit până și ziare maghiare care n'au aprobat această osîndă. Astfel, „Budapesti Naplo“ a scris: „Avem obiceiul să ne îngrozim de cîteori e vorba de tiranii Rusiei. Ei,—*acum putem să ne îngrozim de noi înșine*. Procuratura a intentat proces d-nei deputatului dr. A. Vlăd. Bine a făcut. Judecătoria însă n'a făcut bine osîndînd o femeie la 1 lună închisoare și 600 cor. pedeapsă în bani. Căci, în sfîrșit, nu credem ca d-na Vlad să stăpînească talentul oratoriei, în așa măsură, încît cu tiradele ei de naționalism să fie în stare a primejdui ideea de stat. Ci credem, dimpotrivă, că soarta unei femei, care din pricina unei vorbării mai ascuțite ajunge să fie închisă o lună încheiată, e foarte acomodată de a stîrni o agitație mult mai cu efect, decum e în stare să desvolte bărbatul ei cu întreg partidul său. Dacă azi în țara noastră se face agitație între naționalități,—*vina e a sistemului. Surpăm terenul sub noi, dacă întregim șirul martirilor—cu femei martirizate*“.

*

Contele Apponyi iar ne ferește. Chiar în ajunul vacanței de Rusalii a depus pe biuroul Camerei două proiecte de legi. Chiar și președintele Iusth a obiecționat că rău să procedeză surprinzîndu-se dieta cu astfel de proiecte—importante, dar care probabil se vor discuta superficial, căci toți grăbesc să intre în vacanța de vară. Totuși proiectele au fost date în discuția secțiunilor și mine va începe discuția în plin parlament. E vorba întâi de proiectul privitor la *gratuitatea învățămîntului primar*, o idee bună, dar pe care Apponyi vrea s-o realizeze așa fel, ca să aibă o armă mai mult împotriva celor 3000 școli romînești.. Căci iată care este economia noului proiect de lege:

„La cererea susțîitorilor actualelor școale, statul poate da o despăgubire de 16 cor. după fiecare copil obligat să umble la școală, ceea ce corespunde didactului obișnuit. De aci încolo deci—spune comuni-

catul oficios—în școalele primare de stat, comunale și confesionale, instrucțiunea va fi absolut gratuită, de oarece nu se va mai plăti nici didactru, nici taxa de 30 fileri, ci cel mult se va putea percepe taxa de 50 fileri pentru bibliotecă, și aceasta însă numai de la elevii care nu vor putea dovedi că sînt săraci. Pentru învățătorii comunali și confesionali, statul va garanta anual suma de 700,000 coroane în fondul de pensie regnicolar. La rugarea autorităților confesionale, statul va întregi, deasemeni, suma cu cît confesiunile încasează mai puțin. Suma aceasta însă, pentru o școală, nu poate fi mai mare decît suma ce ar corespunde taxei de 15 coroane didactru și 1 cor. taxa de înscriere pentru fiecare copil obligat să umble la școală.

„La acordarea ajutorului de stat sînt hotărîtoare aceleași principii naționale care se cuprind în legea despre întregirea salarelor învățătoarești...”

Pentru școalele rominești principiul gratuității e valabil deci numai întrucît ele vor corespunde dorinții ministrului de a maghiariza.

Tot așa de periculos este al doilea proiect, în virtutea căruia fiecare comună este datoare să ridice o școală economică, dacă are 50 elevi obligați a umbla la școala de repetiție (Duminica și în sărbători). Se înțelege, limba de propunere este cea unghurească și cum învățătorii noștri nu pot să fie specialiști în toate ramurile economice, pe banii noștri guvernul ne va împănă satele cu „specialiști“ (?) unghuri, simpli agenți de maghiarizare.

Deputații romîni au decis să ducă cea mai cîncenă luptă împotriva acestui proiect de lege. Sperăm că și prelații vor face acelaș lucru în Camera Magnaților. Extraparlamentar, durere, nu prea sînt semne că se va face ceva.

*

În Budapesta, la Universitate, e curată judecătorie. Decanul facultății de drept și rectorul fac pe judele de instrucțiune și pe procurorul. Iar cei strînși de aproape sînt studenții universitari romîni. Crima ce li se impută este că la 26 Martie au aranjat o masă comună, la care au invitat și pe deputații naționaliști. Se înțelege, s'au ținut toasturi și s'a cîntat „Deșteaptă-te, Romîne!“... Așa ceva nu se poate tolera în capitala Ungariei. De vre-o trei săptămîni se urmează deci cu investigațiunea împotriva tinerilor care au aranjat și participat la serată. În primul rînd sînt acuzați studenții Vasile Lucaciu (fiul deputatului, care mai are un merit: a fost deja eliminat dela universitatea din Cluj) și Mircea Russu (fiul subsemnatului), care pe lîngă că a rostit toast la serată, asigurînd pe deputați de devotamentul tinerimei, și-a mai agravat situația cu o declarație în care, protestînd contra prigonirilor, scrie rectorului puțin măgulitor despre cultura și libertatea maghiară. Ne e teamă, că senatul universitar va judeca fără să acorde vre-o circumstanță atenu-

antă: avînd în vedere cei 19 ani ai „delicventului”, —ci va aplica maximum!... La croirea pedepselor, toate autoritățile maghiare sînt cît se poate de generoase.

*

În Bichiș-Ciaba, oraș aproape de Arad, pe linia cătră Pesta, s'a ținut la 7 și 8 Iunie n. un congres interesant: al noului partid unghuresc, zis al plugarilor (țărani), condus de Andrei Achim, fost deputat, și el însuși țăran inteligent și cu stare. Au luat parte delegați din toate părțile țării. Programul noului partid este *dezrobirea țăranilor* (de toate neamurile!) *de sub domnia oligarhilor*. Pentru acest scop se cere cu stăruință *sufragiul universal*, așa cum Împăratul l'a dat în Austria, dar cum magnații unghuri nu vor să-l facă în Ungaria. S'a și trimis în acest senz o telegramă lui Francisc Iosif I și s'a decis ca să se ceară drept de vot pentru fiecare cetățan în vîrstă dela 20 ani în sus. În caz contrar să se organizeze o grevă agrară generală.

E interesant, și de mare importanță, că la acest congres au participat și au luat cuvîntul și deputații naționaliști dr. A. Vlad și dr. M. Hodja. Ei au accentuat că țăranimea din Ungaria, fără osebire de naționalitate, are un scop comun: să lupte pentru dreptul de vot, să ajungă a fi reprezentată în parlament, ca astfel să se inaugureze *domnia poporului* și să scăpăm de jugul clasei dominante, a boierilor, care numai la interesele lor speciale, egoiste, se gîndesc și aduc în discuție chestii care întărită popoarele, pe cînd interesul patriei este să se aple punctele comune de apropiere și înfrățire. Hodja a vorbit slovacște (în Ciaba majoritatea populațiunii e slovacă).

Amîndoi deputații naționaliști au fost aplaudați.

Arad, 27 Mai (9 Iunie)

I. Russu-Șirianu.